

УДК 130.2

Копилов В. О., Чернієнко В. О., Кузнецов А. Ю.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ, МАТЕРІАЛІСТИЧНА ДІАЛЕКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ КАПІТАЛІЗМУ

Техніка, технологія, технічний фактор стигматизовано як одну з доміантних сил розвитку суспільства, а отже, і переходу від капіталізму до посткапіталізму. Подано артикуляцію посткапіталізму в парадигмі технологічного детермінізму та її певну обмеженість. Запропоновано трактування посткапіталістичного стану суспільства в методології сучасної матеріалістичної діалектики – аналізу об'єктивного процесу усуспільнення й глобалізації.

Ключові слова: *техніка, технологія, технічний фактор, капіталізм, посткапіталізм, суспільний характер праці, усуспільнення, глобалізація.*

Техника, технология, технический фактор стигматизированы как одна из доминирующих сил развития общества, а следовательно, и перехода от капитализма к посткапитализму. Представлена артикуляция посткапитализма в парадигме технологического детерминизма и ее определенная ограниченность. Предложена трактовка посткапиталистического состояния общества в методологии современной материалистической диалектики – анализа объективного процесса обобществления и глобализации.

Ключевые слова: *техника, технология, технический фактор, капитализм, посткапитализм, общественный характер труда, обобществление, глобализация.*

The technique, technology, technical factor are stigmatized as one of the dominant power of the development society and transition from capitalism to postcapitalism. The articulation of postcapitalism in paradigm of the technological determinism and its determined insufficiency are presented. The author offered interpretation of postcapitalistic conditions society in methodologies of the modern materialistic dialectics – an analysis of the objective process of the socialization and globalization.

The keywords: *technology, technology, technical factor, capitalism, postcapitalism, public nature of the labor, socialization, globalization.*

Чи то сніжна блокада відомого гірськолижного курорту у Швейцарії, чи то надзвичайно катастрофічна зима у всій Європі, чи ще якісь катаклізми, але факт залишається фактом – Усесвітній економічний форум у Давосі 2012 року, крім ряду інших, не менш цікавих титульних гасел, стигматизував себе в суспільній свідомості і проблемою перспектив вичерпання капіталізму. Такого інтелектуального повороту від найбагатших капіталістів планети й перших осіб провідних капіталістичних держав, напевно, мало хто очікував. Адже Давоський форум – це не вузькопрофесійна наукова конференція високочолних філософів, політологів, соціологів або футурологів, де можна почути й не такі умовиводи, що шокують. Давоський форум – це практично офіційний політичний, економічний й

інтелектуальний саміт сучасного світу, фактично це єдиний усесвітній майданчик вищого рівня для обговорення найбільш актуальних проблем світового розвитку, проблем, які, з одного боку, уже вийшли за межі чистої гіпотези, а з іншого – набули глобального характеру. Так що крах капіталізму, про що так довго говорили одні й у який так довго не вірили інші, самі капіталісти визнали актуальною проблемою? Однієї цієї події – Давоського форуму – досить, щоб визнати актуальним будь-яке звернення до чергової експлікації перспектив капіталізму, тому що від цього багато в чому залежить наша готовність (або неготовність) до соціальних змін, що відбуваються або загрожують відбутися.

Ми в жодному разі не ставимо перед собою завдання пророкувати дату краху капіталізму або артикулювати конкретні форми та методи переходу до посткапіталізму й, поготів, систематизувати атрибутивні ознаки цього нового типу громадської організації. Ми виходимо з того, що «все тече й усе змінюється», а отже, змінюється й капіталізм як певний спосіб соціальної організації, і в цій зміні ми б хотіли зрозуміти головні рушійні сили нагромадження змін, самі тенденції цих змін і межі міри, прорив яких, як відомо, детермінує вже якусь нову якість, у цьому разі посткапіталістичну.

У принципі, про зміну капіталізму іншим типом соціальної організації, новим типом суспільства говорили вже багато століть. Навіть якщо не брати до уваги утопічний соціалізм, що мріяв про новий, некапіталістичний громадський порядок уже в XVI столітті, тобто буквально з моменту зародження самого капіталізму, то досить згадати марксизм, який теоретично довів ще в середині XVIII століття об'єктивну та суб'єктивну можливість і необхідність, тобто неминучість зміни капіталізму новим типом громадської організації – комунізмом. Не втратила своєї актуальності ідея трансформації капіталізму в нову, некапіталістичну якість й у XX столітті. Головними розробниками цього напрямку експлікації метаморфоз, що відбуваються в сучасному світі, стали, на наш погляд (якщо не брати до уваги класичний марксизм-ленінізм, який офіційно панував у соціалістичних країнах до відомих подій і який фактично мало чим збагатив класичну теорію), представники різноманітних «постіндустріальних» теорій – від класичної теорії «індустріального суспільства» Д. Белла до теорії «технотронного суспільства» З. Бжезинського, від теорії «інформаційного суспільства» Е. Масуди до теорії «посткапіталістичного суспільства» Р. Дарендорфа або П. Дракера, сама назва яких однозначно знімає питання про межі іманентного зростання капіталізму, тобто питання про межі міри власне капіталістичної якості.

Насправді революційний вибух інтересу до цієї проблематики і, як наслідок, поява сили-силенної найрізноманітніших теорій посткапіталізму звичайно мали під собою цілком певне підґрунтя – вони були зумовлені посиленою індустріалізацією та технологізацією економіки й усіх сфер життя суспільства, що відбулося в перші чотири десятиліття XX століття. Методологічним підґрунтям практично всіх цих ідей є, на наш погляд, технологічний детермінізм у тому (класичному) чи іншому (посткласичному) вигляді, що і став філософською

рефлексією процесу кардинальної трансформації місця та ролі науки й техніки в житті сучасного суспільства.

У жодному разі не ставлячи перед собою завдання повністю схарактеризувати парадигму технологічного детермінізму (однак оскільки ми розглядаємо його як певну методологічну альтернативу), відзначимо основні риси, які безпосередньо стосуються розв'язання основного завдання нашого дослідження. Вихідною аксіомою є визнання того, що технічний фактор є визначальним у розвитку всіх аспектів суспільства й усього суспільства загалом, причому він сам має свою власну, автономну, іманентну, а в радикальних варіантах навіть ніби надсоціальну або позасоціальну природу буття й розвитку, маючи, таким чином, якусь трансцендентну сутність.

Однак насмілимося застерегти від вульгарного тлумачення технічного фактору, техніки, технології. Ідея технічного фактору означає не тільки й не стільки машини та інструменти, скільки, як вдало, на наш погляд, зазначає Дж. П. Грант, інше уявлення про світ, яке керує нашим сприйняттям усього існуючого. Найадекватніше це «інше уявлення про світ» формулює, напевне, Ж.-П. Кантон в ідеї «технокультури», яку він доволі успішно використовує, щоб схарактеризувати зміст західноєвропейської, тобто найбільш технізованої, цивілізації. В аурі технокультури геть усе, що хоче бути впливовим й ефективним, має організовуватися за подобою машин, тобто має набути точного, обов'язкового, пов'язаного із зовнішніми правилами характеру. Результатом стало формування стійкого набору масових ціннісних орієнтації. По-перше, це розуміння природи як упорядкованої, закономірно влаштованої системи, у якій людина розумна, пізнавши її закони, здатна підпорядкувати зовнішній світ своєму контролю. Наукова раціональність виступає як найважливіша складова в комплексі цінностей технокультури й задає парадигму діяльності в будь-якій сфері. По-друге, ідея перетворення світу й підпорядкування людиною природи, що стала домінантою технокультури. По-третє, постійна й дедалі зростаюча націленість на зміни, підґрунтям яких є науково-технічний прогрес. По-четверте, відтворення всіх відносин у суспільстві за аналогією до машинних технологій, поширення технічного мислення на всі види діяльності.

Таким чином, технологічний детермінізм, не втративши повністю своєї автентичної сутності, давно вийшов за вузькі межі примітивного техніцизму й небезуспішно прагне корелювати поняття «техніка», «технологія» з опорними категоріями філософії – «цивілізація», «культура», «прогрес», «цінності», «ідентифікація», «свобода». Прикладом сучасного впливу технологічного детермінізму може бути розгляд історії людства як результату та відбиття технічного прогресу, релевантний саме й лише для значних проміжків часу, на рівні яких історія може бути сприйнята як реакція «культури» на «техніку» (таке бачення ми бачимо, наприклад, у Д. Рібейро).

Саме на методологічній платформі технологічного детермінізму, що і став філософською рефлексією процесу кардинальної трансформації місця та ролі

науки й техніки в житті сучасного суспільства, сформувався так званий технократичний напрямок у соціальних науках, що, на наш погляд, найбільш системно й водночас найбільш радикально артикулювало й експлікувало проблему якісної визначеності посткапіталізму в другій половині ХХ століття. Досить умовно, проте цілком на необхідних підставах можна стверджувати, що головною ознакою нової посткапіталістичної якості для технократичної концептуалізації була трансформація суб'єктів влади. (Досить показова, наприклад, назва одного з останніх маніфестів технократизму, написаних класиком цього жанру Е. Тоффлером, – «Power Shift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21-th century» [1]).

З основного засновку технологічного детермінізму про визначальну роль технічного фактору в організації, функціонуванні й розвитку суспільства цілком логічно випливає висновок про те, що основні рішення про реконструкцію значно технізованого посткапіталістичного суспільства повинні приймати люди, які безпосередньо й значною мірою пов'язані із цим технічним фактором, які в певному розумінні є його частиною – так звані науково-технічні фахівці, причому свої рішення вони приймають виключно на основі наукової компетенції й раціональності. Таким чином, природним і закономірним продовженням технологічного детермінізму є ідея технократії, що утверджує закономірне домінування технічних фахівців як у соціальній структурі, так і в піраміді соціальної влади нового посткапіталістичного суспільства, фактично це й означає усунення буржуазії як класу від вершин панування, хоча й не означає її елімінування як класу й повного повалення на дно підпорядкування. Це «новий клас, який не є ні капіталістичним, ні робочим, але який стрімко захоплює домінуючі позиції у всіх промислово розвинених країнах: це середній прошарок професіоналів, які працюють за наймом, – менеджерів і фахівців... Саме цей клас, а не капіталісти, має владу й вплив у всіх сферах сучасного життя», – пише П. Дракер [2, с. 134–135].

У першій половині ХХ століття, коли в найбільш розвинених країнах починається друга хвиля науково-технічної революції, на наш погляд, завершується формування класичного технократизму. У нових інтелектуальних і соціально-технологічних умовах другої половини ХХ століття цілком закономірно почав змінюватися характер і технократичних ідей. Ці зміни, на наш погляд, виявилися настільки суттєвими, що є необхідні й достатні підстави говорити про формування нового етапу в розвитку технократичних ідей. Цей етап ми й називаємо неотехнократизмом. З одного боку, парадигма, як і раніше, виходила з визнання пріоритетної ролі раціонального знання й технічної еліти. Однак з іншого боку, і раціональне знання, і технічна еліта стали трактуватися тепер трохи інакше. Так, наприклад, неовеберіанці, які зробили величезний внесок у формування нової теоретичної платформи неотехнократизму, виходили з того, що науково-технічний прогрес – процес взаємодії формальної раціональності (раціонального вибору технічних засобів для досягнення певної мети) і

субстанціональної раціональності (змістового, ціннісного обґрунтування вибору і засобів, і мети), що поглиблюється [див., напр., 3, с. 216–345]. Класичний же технократизм виходив з ототожнення світу техніки, технічного фактору з першим видом раціональності, у результаті чого з управлінського процесу витіснялася критична функція, основана на субстанціональній раціональності, і її соціальна інституціональність – вільний інтелектуал, а експертна функція й технічний фахівець займали, природно, усі простори управління.

Таким чином, подолання недоліків класичного технократизму має йти шляхом поєднання експертної і критичної функції, технічних фахівців і вільних інтелектуалів, тобто сучасне раціональне знання має бути синтезованим, тільки в цьому разі, на думку К. Зейфарта, ми можемо говорити про «справжню раціональність» [4, Р. 34]. У соціальному контексті це приводило до того, що межі технократичної еліти були логічно розширені за рахунок носіїв іншого, нетехнічного знання, однак це, як і раніше, безумовно були високоосвічені професійні інтелектуали.

На наш погляд, головними теоріями другої половини ХХ століття, що персоніфікували новий стан технологічного детермінізму й неотехнократизму, були теорії постіндустріального суспільства та інформаційного суспільства, концептуально доволі близькі одна до одної (про що, наприклад, свідчить робота одного із класиків цього жанру Е. Масуди «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [5]), але які репрезентують різні змістові акценти й різні хронологічні періоди. Тією чи іншою мірою, у тій чи іншій формі з ними були пов'язані практично всі хоч якось помітні представники соціальної теорії другої половини ХХ століття і багато її конкретних напрямків. Саме тут нині зосередилися основні інтелектуальні сили з осмислення якісної визначеності посткапіталізму.

Своєрідним апогеєм цієї епохи є, напевне, робота Дж. Гелбрейта, якому вдалося в ідеї «техноструктури» – «влада перейшла до тих, хто має відносні знання, до якоїсь колективної одиниці, яку я назвав "техноструктурою"» [6, с. 14] – акумулювати всі досягнення експлікації нової якості нового посткапіталістичного суспільства. Можливо, головна заслуга інтелектуальних зусиль перших післявоєнних десятиліть полягає в певній апріоризації ідеї технократизму, наданні їй трансцендентного характеру в інтелектуальному просторі ХХ століття. Звичайно ці ідеї були вже досить далекі від ідей «промислового перевороту як революції інженерів» (Т. Веблен) або «революції менеджерів» (Дж. Бернхем), звичайно основний акцент уже робився на університетах як «фабриках знання» (Ф. Махлуп) та «інформаційної індустрії» (Г. М. Мак-Люен), звичайно неотехнократизм не готовий був пожертвувати ідеями й цінностями демократії заради «технічно геніального способу організації суспільства» (Ж. Фурастьє, З. Бжезинський й особливо Е. Тоффлер), звичайно це вже експлікація компромісу між техноструктурою і державою (А. Турен, Р. Дарендорф, У. Дайзард).

Проте, на наш погляд, і по сьогодні теорії постіндустріального й інформаційного суспільства, які експлікують посткапіталістичну якість, розвиваються переважно в методологічному просторі технократизму/неотехнократизму. І багато хто з великих класиків навіть і не приховують цього: А. Турен провідний клас свого суспільства «програмованого типу» називає технократією й ототожнює з «техноструктурою» Дж. Гелбрейта [7, Р. 55–70], що так само є класична технократія; Д. Белл, дефінуючи постіндустріальне суспільство, стверджує, що воно «припускає виникнення нового класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [8, Р. 19–20]; а «менеджерські еліти» й «мережні менеджери» М. Кастельса, по суті, є ніщо інше як сучасний аналог менеджерів Дж. Бернхема, тобто той же самий класичний технократизм тощо. Наприклад, Д. Белл не просто позиціонує себе в концептуальному просторі технократизму, він свідомо формує цей концептуальний простір – доволі ґрунтовно досліджує генезу ідеї технократизму, через ідею раціональності визначає її філософську природу, доводить її адекватність сучасному постіндустріальному суспільству, побудованому на принципах «технічного рішення». У результаті технократія для нього – це не просто сукупність професійних еліт, це також певний світогляд і соціально-політична позиція, які формують особистість людини, що претендує на особливе положення в силу своїх професійних якостей і знання.

Таким чином, посткапіталізм символізується в сучасній теорії, як правило, у тезах домінування в організації нового соціуму принципово нової техніки, технології, знання, а отже, і професійних груп, що персоніфікують цю техніку й технології. (Докладніше наше розуміння цих процесів і взаємодій подано у вже опублікованих роботах [див., напр., 9; 10].)

Ми в жодному разі не позиціонуємо себе в парадигмальному просторі технологічного детермінізму, скоріше навіть навпаки. Проте вважаємо, що місце та роль техніки, технічного фактору в соціальній динаміці дійсно величезна. Тому й наша експлікація перспектив капіталізму базується не на тотальності метафізичної екзегетики, а знову ж на пріоритетному осмисленні місця та ролі технічного фактору в розвитку суспільства. Однак ми вважаємо, що максимальний евристичний потенціал для розуміння перспектив капіталізму несе в собі підхід сучасної матеріалістичної діалектики, що вважає принципово корелятивним відношення «техніка – суспільство – людина», а безпосередньою методологічною платформою такого розуміння може слугувати теорія способу виробництва, тобто діалектики виробничих сил та виробничих відносин, яка бере свій початок ще від теорії трудової вартості А. Сміта та Д. Рікардо. Саме так і саме в цьому контексті можна найбільш адекватно зрозуміти реальну дію технічного фактору, тобто його можливості й неможливості, його потенціал та обмеження.

Справді, заміна людської сили силами природи становить основний закон «саморуху» техніки. Але суспільство – це не тільки техніка. Зведення соціально-економічного аспекту відчуження цілком до технологічного й породжує

«таємницю» філософської рефлексії техніки. Так, якщо в процесі розгляду власної логіки розвитку техніки необхідно виходити насамперед із технологічного способу виробництва, то, розглядаючи соціальні наслідки технічного прогресу, слід виходити насамперед із суспільного способу виробництва. Тут на перший план виступає не технологічна функція засобів праці, а їх соціокультурна функція. Обидві ці функції можуть перебувати в адекватних або антагоністичних відносинах. Недоврахування або переоцінення ролі тієї чи іншої функції приводять до різних відтінків техніцизму й вульгарного соціологізму в технічній та соціальній політиці.

Аналіз наявних у філософії експлікацій техніки показує, що предмет людини – це її предметне буття. Тут антропологічний критерій (у розумінні, що йде ще від Л. Фейєрбаха) точно передають відомі слова давньогрецького філософа-софіста Протагора: «Людина – міра всіх речей». Дійсно, людина творить за образом своїм та подобою, перетворюючи своє тіло і його різні частини (руки, ноги, пальці, кисть руки, очі, вуха і т. д.) у міри (масштаби й еталони) для природи, відповідно до яких змінюються різні її явища. Тут реалізується так званий принцип органопроекції, згідно з яким усі засоби матеріальної й духовної культури є нічим іншим, як проекціями органів тіла людини, до того ж органів неорганічного тіла людини – тіла її культури. Органопроекцію як суть, як основний принцип техніко-технологічної й усїєї культурної діяльності людини справедливо поклали в основу своїх «філософій техніки» Е. Капп і багато інших дослідників.

Філософи-техніки (наприклад, А. Д. Урсул, Г. М. Тавризян, І. Т. Фролов, В. П. Каширін, Ж. Еллюль, Д. Олбері, Дж. Шварц, Ф. Раппе) переконані в тому, що слід спробувати побудувати універсальне визначення техніки-й-технології. Не випадково в англійській літературі термін, що позначає шукане проблемне поле, виглядає як «philosophi of technology», але зовсім не як «philosophi of technique» [11, с. 76]. І. Т. Фролов, І. М. Забелін, Б. П. Висоцький, В. А. Кобилянський, В. П. Каширін доводять, що між природним і соціальним світом існує особлива форма руху матерії – технологічна [див., напр., 12]. Першим звернув увагу на існування цього руху ще Ф. Енгельс: «Ми в стані викликати такі рухи, які зовсім не трапляються в природі (промисловість), – принаймні не трапляються в такому вигляді, – і що ми можемо надати цим рухам визначені задалегідь напрямки і розміри» [13, с. 197]. Звичайно, технологічний рух не обмежується межами промисловості, він властивий усій людській практиці й носить глобальний характер, але суть від цього не змінилася: суспільство і природа раніше й зараз розв'язують між собою суперечність, що постійно виникає, через «проміжну фазу», де специфічно зливаються природне і соціальне за допомогою технічної форми матерії й технологічної форми руху матерії.

Дослідження корелятивного зв'язку техніко-технологічного руху й соціальної сфери громадського життя виявило закономірність: за кожною техніко-технологічною революцією іде революція соціальна. Тут ми б відразу хотіли підкреслити, що ми не трактуємо соціальну революцію як необхідне й обов'язкове

збройне повстання, або загальнонаціональний страйк, або ще який-небудь соціально-економічно-політичний колапс. У нашому розумінні соціальна революція – це прорив межі міри й перехід у якусь нову якість соціальної організації. І затретирувана більшовиками еволюція або реформування цілком можуть бути способами такого прориву. Адже, зрештою, перехід до самого капіталізму в більшості країн не супроводжувався буржуазними революціями в класичному розумінні цього терміна, так чому перехід до посткапіталізму обов'язково має супроводжуватися кров'ю й національними катастрофами? Приклад Росії 1917 року – це скоріше катастрофічний виняток із загального правила.

Наразі мова йде про тренд всесвітньої історії, змістом якого є прогресивно-поступальний рух від общинної власності через приватну до суспільної, але в цьому русі жодна з форм не елімінується повністю. Усвідомлення цього факту порушує питання про «зняття» стихійності цього процесу. Логіка тут така: історичні зміни здійснюються не самопливом, а опосередковані боротьбою соціальних партій; зрештою перемагає прогресивна партія, прогресивна тенденція; кожне суспільство проходить свій історично унікальний, суперечливий шлях від стихійності до свідомості, від відчужених форм поведінки до свободи. Очевидно, що недостатньо, щоб думка прагнула до втілення в дійсність, сама дійсність повинна прагнути до думки.

З одного боку, ми живемо в епоху інформаціоналізму – новітнього соціального руху, у якому завдяки новим технологічним умовам генерування, оброблення й передання інформації (знання) формуються принципово нові – когнітивні – фундаментальні джерела виробництва людського життя [14]. Саме інформація і теоретичні знання стають новою атрибутивністю сучасного соціуму. Сьогодні цей факт уже не потребує спеціального глибокого доведення, це вже досить давно й ґрунтовно зробили класики теорій інформаційного суспільства та суспільства знання. Сьогодні «є можливість довести, що теоретичне знання відіграє ключову роль у сучасному суспільстві», – заявляє Ф. Уєбстер [15, с. 38], а Д. Белл у роботі «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» називає теоретичне знання «осьовим принципом» сучасного суспільства. Сьогодні вже активно розробляється теорія суспільства знання як суспільства, що йде на зміну індустріалізму, а отже, і капіталізму, а П. Дракер відкрито ототожнює посткапіталізм і суспільство знання [див., напр., 16]. Сам факт того, що доповідь ЮНЕСКО 2005 року мала назву «До суспільств знань», можна трактувати як факт офіційного політичного визнання домінування знання в організації сучасного суспільства [17].

Однак природа інформації і знання геть інша, якщо можна так сказати, не капіталістична, тобто не приватна, вона скоріш суспільна, тобто загальна, комунальна. Інформація та знання більш демократичні, ніж земля або капітал. Якщо земля й капітал скінченні, то знання можуть генеруватися й накопичуватися безмежно. Якщо земля й капітал мають обмежене число користувачів, то знання

доступні одночасно будь-якому їхньому числу. Якщо земля й капітал належать лише сильним і багатим, то революційною характеристикою знання є його доступність для слабких і бідних. Знання «відкривають» традиційні суспільства ефективніше від насильства. Але виробництво, у якому науково-технічне, теоретичне знання є головною продуктивною й соціально перетворювальною силою, «загальною умовою праці», не може існувати й розвиватися за законами класичної капіталістичної економіки. Теоретичне знання не може бути об'єктом чиєїсь приватної власності. Воно не підлягає приватизації, воно за своєю природою належить кожному й тому всім, тобто воно має суспільну природу. Можна приватизувати електростанцію, але не можна приватизувати теорію електрики. Тому така власність одночасно і індивідуальна, і суспільна. У цьому розумінні суспільна власність – не економічна категорія, а категорія культури. Вона означає реальне присвоєння кожним індивідом (уточнимо: різнобічно розвиненим індивідом) усього суспільного багатства в його не речовинній або грошовій, а культурній формі і не на ринку, на якому здобувається тільки приватна власність, а в процесі індивідуальної освіти й самоосвіти.

З іншого боку, загально визнано, що пережита нами сьогодні епоха є епоха глобалізації. Але що таке глобалізація як соціальний феномен? На наш погляд, глобалізація – це процес транспарентності й навіть деякої елімінації соціальних, політичних, географічних меж; процес уніфікації соціальних та індивідуальних умов буття й способу життя як особистості, так і спільноти; процес просторового зближення всіх і всього; процес згуртування індивідів і груп на основі загальних цінностей; процес формування комунікативної природи буття світів «Я – Інший», «Я – Світ», коли Інший сприймається апріорно не як чужий, а отже, ворог, а як свій, а отже, друг. Головним стратегічним вектором розвитку та ідентичним змістом буття глобалізації є світоцілісність. Глобалізація – це формування принципово іншого способу організації суспільства, світоустрою, де на зміну локальності, дискретності приходять інтегральність і цілісність. А щойно ми починаємо говорити про інший спосіб соціальної організації, соціального порядку, то ми об'єктивно й закономірно змушені, повинні говорити про зміни і в кратологічному контексті, про зміни в організації та реалізації влади, у тому числі й про зміну місця та ролі знання в організації влади в умовах сучасних глобальних трансформацій, оскільки знання, за визначенням, є одним із суттєвих ресурсів влади.

А що лежить в основі сучасної глобалізації, що її породило і, як і раніше, залишається її головною рушійною силою (хоча сьогодні вже й не єдиною)? Ми вважаємо, що джерелом глобалізації є той самий технічний фактор. Розвиток продуктивних сил – інтеграція й кооперація в дедалі більших масштабах, а зрештою й у всесвітніх масштабах, що ми нині й маємо, коли Mercedes, Philips або Adidass виробляються вже по всьому світі, – це і є основна пружина глобалізації. І всесвітня мережа Internet, що остаточно інтегрувала увесь світ у принципово нове єдине ціле, – теж є ніщо інше як технічний фактор.

Таким чином, на наш погляд, можна стверджувати, що глобалізація – це принципово новий процес сучасності, змістом якого саме і є своєрідне усупільнення, зростаюче домінування суспільного характеру скрізь і у всьому – від тих самих джинсів до тих самих освітніх стандартів, фільмів, новин, думок. Усе стає загальним. Зрештою, насмілимося нагадати етимологію цього терміна: «глобальний» (від франц. *global* – «загальний»), що у свою чергу походить від лат. *globus* – «куля»), що означає те, що охоплює всю земну кулю й у такий спосіб має загальне значення, поширення. Ми в жодному разі не гіпертрофуємо тенденцію усупільнення та не елімінуємо соціальних розходжень і приватне життя ні нині, ні в майбутньому. Ми лише підкреслюємо зростання суспільного характеру не тільки праці, що вже давно й ґрунтовно доведено, але й інших сфер життєдіяльності людини й соціуму, причому не в локальному, а в глобальному, загальнопланетарному вимірі.

Таким чином, мова йде про сучасну соціальну, культурну революцію (не плутати з політичною революцією), спрямовану не проти власності монополії, а проти монополії власності. Уже Наполеон Бонапарт пророчо називав причиною майбутньої загибелі капіталізму «чорнило», тобто теорію. Відомо, що теорія стає матеріальною силою, щойно вона опановує масами. Однак теорія здійснюється в кожному народі завжди лише остільки, оскільки вона є здійсненням його потреб. Історія дає чимало тому прикладів. Так, утопічний комунізм і радянський комунізм стосувались один одного як нерозвинена теорія до нерозвиненої практики. Маркс попереджав (див. «Приватна власність і комунізм», 1844), що нерозвинена приватна власність породжує нерозвинені форми комунізму (негативне знищення, тобто просте заперечення приватної власності) – комунізм казармений і зрівняльний (принцип: відібрати й поділити), комунізм, що заперечує особистість (аж до цинізму: є людина – є проблема, немає людини – немає проблеми).

Таким чином, посткапіталізм проростає з життя, а не вигадується з голови, його атрибуції і модальності зріють уже зараз. Посткапіталізм є теоретичним відбиттям об'єктивної тенденції усупільнення людства. Сучасний посткапіталізм як об'єктивний процес на відміну від, з одного боку, платонівського, морівського, кампанеллівського та інших утопічних комунізмів, а з іншого – футурологічних ідей Дж. Оруела, раннього Е. Тоффлера чи Ж. Фурастьє дозрів не в голові філософа – як добре побажання людству, а в реальній практиці і насамперед в техніко-технологічній сфері – як нагальна соціально-значима потреба усупільнення засобів виробництва і насамперед знання, яке стало сьогодні реальною виробничою силою. Характер виробництва став суспільним. Тому свого часу і було сформульовано науково-технологічне завдання: пізнати закон об'єктивного руху усупільнення людства й створити оптимальні умови для його прояву. Однак це завдання під силу насамперед теоретично розвиненим, висококультурним народам, здатним правильно оцінити сферу наукового й ідеологічного застосування гегелівського принципу: дійсне стане розумним,

розумне стане дійсним. Практика «комунізмів» (як посткапіталізмів) ХХ століття, яка певною мірою базувалася на ленінському доробку (перш за все ми маємо на увазі відомі ленінські тези про «слабке кільце в ланцюзі імперіалізму», про «можливість перемоги комунізму в одній, окремо взятій країні» і не обов'язково, щоб це була найрозвинутіша держава), виявила смертельну небезпеку підганяння відсталих суспільств під цю абстрактну, для них апріорну схему. Ленінізм, на наш погляд, саме й постав теоретичною й практичною спробою недооцінення як вихідної ролі технічного фактору, так і діалектики техніко-технологічного та соціокультурного процесів, що спричинило практичну спробу вирішення безперспективного в принципі завдання – побудови посткапіталізму у фактично феодальній країні. (Хоча формально це вчення стигматизувало себе саме як діалектико-матеріалістичне. Парадокс, але факт.)

Теорія лише тоді точно відбиває світ, коли вказує на ефективні шляхи його змін. Тоді теоретична свідомість переплавляється в суспільне буття. А те, що це можливо, демонструє, наприклад, «комунізація» капіталізму Швеції чи Фінляндії: державна (тобто суспільна) власність на засоби виробництва (тобто на техніку); загальне управління, облік і контроль; загальна відкритість інформації; загальна інноваційна діяльність; загальна безкоштовна перманентна освіта тощо. Скандинавська соціальна модель має глобальну цінність як гуманістична альтернатива класичному капіталізму. Певною мірою зараз можна говорити і про китайську модель як посткапіталістичну.

Таким чином, можна стверджувати, що якісні зміни, які вже фактично відбулися в технічному факторі (високий рівень усупільнення продуктивних сил, перетворення знання в безпосередню продуктивну силу тощо), детермінують адекватні зміни у всій системі соціальних відносин й у першу чергу відносин виробничих, загальним знаменником яких саме і є те саме усупільнення (дедалі зростаючий суспільний характер праці, культури й навіть побуту). Глобалізація, що формується нині, є, на наш погляд, нічим іншим як принципово новою, дійсно загальною формою усупільнення всіх аспектів життєдіяльності людського суспільства. Тому ми вважаємо, що головною властивістю посткапіталістичного суспільства саме й буде домінування, хоча й не тотальне, суспільного й усупільнення. У висновку про всяк випадок підкреслимо, що ми не закликаємо услід за вульгарним комунізмом до повної експропріації експропріаторів, заміни приватної власності суспільною, елімінування приватного життя, приватного сектора, громадянського суспільства.

Література:

1. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. — 669 с.
2. *Дракер П.* Посткапиталистическое общество / П. Дракер. — СПб., 1995.
3. *Гайденко П. П.* История и рациональность: Социология М. Вебера и веберовский ренессанс / П. П. Гайденко, Ю. Н. Давыдов. — М. : Политиздат, 1991. — 366 с.

4. Seyfarth C. Weber's Begriff / C. Seyfarth // Max Weber: Connotations and Interpretations. — N.Y., L., 1993.
5. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. — Washington, 1981.
6. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество / Дж. К. Гэлбрейт; пер. с англ. Н. Н. Иноземцева. — М.: Прогресс, 1969.
7. Touraine A. The Post-Industrial Society: Tomorrow's Social History; Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society / A. Touraine. — New York, 1971.
8. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society / D. Bell // The Public Interest. — 1967. — № 7. — P. 19—29.
9. Копылов В. А. Технократия: поиски социального идеала в проблемном поле технологического детерминизма (начало пути) / В. А. Копылов // Гуманитарний часопис : зб. наук. праць. — Х.: НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2006. — № 3. — С. 12—22.
10. Копылов В. А. Неотехнократия: продолжение поиска социального идеала в проблемном поле технологического детерминизма (теория постиндустриального общества) / В. А. Копылов // Гуманитарний часопис : зб. наук. праць. — Х.: НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2006. — № 4. — С. 23—37.
11. Философия техники XX века // Философия XX века. — М.: ЦИНО общества «Знание» России, 1997. — С. 73—88.
12. Каширин В. П. Философские вопросы технологии (Социологические, методологические и техноведческие аспекты) / В. П. Каширин. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1988. — 283 с.
13. Энгельс Ф. Диалектика природы / Ф. Энгельс. — М.: Политиздат, 1987. — 349 с.
14. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
15. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер; пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной; под ред. Е. Л. Вартановой. — М.: Аспект-Пресс, 2004. — 399 с.
16. Дракер П. От капитализма к обществу знания / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе / под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999.
17. К обществам знания [Электронный ресурс]: всемир. докл. ЮНЕСКО 2005 — Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/smages/0014/001418/141843>.